

adequada i que ell mateix va seguir a l'edició de *Les dotalies de les esglésies de Catalunya* i al *Diplomatari del monestir de Ripoll*, alhora que el compara amb el mètode emprat en altres edicions.

Totes tres contribucions confirmen la certesa dels editors que cal arribar a consensos en l'edició de textos per tal de facilitar-ne la lectura i el tractament per part dels filòlegs.

I és que, com afirma Fornés, “La mirada que el lexicògraf els dedica [als textos] ha de ser especialment curiosa i atenta als detalls de les formes i variants que presenten els mots, mentre que sovint allò que interessa als paleògrafs és bàsicament el contingut que transmet el document” (p. 10). Això no obstant, la tasca de paleògrafs i lexicògrafs és, com es posa de manifest al llarg del llibre, del tot complementària. En aquest sentit, *Paleògrafs i editors* suposa el reconeixement de la labor realitzada per uns i altres especialistes i reivindica un treball conjunt que ha de permetre fer llum als textos que ens va llegar l'Alta Edat Mitjana a Catalunya.

CATALINA MONSERRAT ROIG
Universitat de les Illes Balears

Antoni FURIÓ (ed.), *Quinze dones valencianes*, Catarroja-Barcelona-Palma, Editorial Afers, 2020, 419 pp. ISBN 978-84-16260-79-9.

Poques vegades el títol d'un llibre és tan clar i directe com en *Quinze dones valencianes*, el volum col·lectiu per al qual quinze especialistes han elaborat les biografies de quinze dones nascudes a València, o que hi desenvoluparen bona part de la seva activitat. Les protagonistes dels capítols, algunes de les quals no havien estat mai biografiades amb anterioritat, són dones poderoses (Carrossa de Vilaragut, Maria de Castella, Germana de Foix, Mencía de Mendoza), escriptores (Isabel de Villena, Narcisa Torres, Amalia Fenollosa), impressores (Jerònima Galés), pioneres universitàries (Manuela Solís i Claras, Olimpia Arozena), lluitadores (Maria Cambrils, Empar Navarro Giner, Enriqueta Agut Armer, Alejandra Soler) o víctimes (Beatriu Guimerà), tot i que sovint és difícil classificar-les dins una única categoria: moltes lluitadores, per exemple, foren després víctimes de la repressió. A través de la veu d'aquestes quinze dones, no necessàriament excepcionals, però sí paradigmàtiques de la seva respectiva època, la publicació recorre la història valenciana des del segle XIV fins al XXI. Així, i gràcies a la disposició cronològica dels capítols, desfilen per davant el lector episodis com les bandositats baixmedievals, la Inquisició moderna, la Germania valenciana, la reivindicació de la llengua, l'accés de les dones a la universitat, l'agitació política i social de la Segona República, les penúries de la Guerra Civil i el trauma de l'exili.

L'editor del volum és Antoni Furió, catedràtic d'història medieval de la Universitat de València, i cada una de les biografies ha estat redactada per un especialista. La meitat dels autors són professors de la Universitat de València, procedents dels diferents departaments d'història i de filologia. La resta són joves doctorands de la mateixa institució, una arxivera de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i dues professionals de les lletres valencianes. Aquesta varietat d'autors és un valor afegit a l'obra ja que cada capítol, a més de donar a conèixer una de les quinze protagonistes, transmet

una manera diferent de narrar una biografia, que es reconstrueix a partir de diverses fonts, majoritàriament bibliogràfiques, però també d'hemeroteca i d'arxius. En aquest darrer cas, cal esmentar la biografia de Beatriu de Guimerà, redactada per Antoni Furió, que constitueix una de les aportacions més destacades del llibre a causa del volum de documentació arxivística manejada.

La pretensió d'acostar les vides de les quinze dones valencianes al gran públic ha suposat que el llibre adopti el format d'una obra divulgativa, sense notes a peu de pàgina. Ara bé, les darreres quinze planes del volum estan destinades a recopilar la bibliografia i, en menys casos, les fonts primàries utilitzades, classificades per persona biografiada. D'aquesta manera, es compatibilitza el to divulgatiu de l'obra amb les exigències científiques i metodològiques que s'exigeix a qualsevol volum històric.

En conclusió, *Quinze dones valencianes* és un llibre que no té cap altra pretensió que recuperar i dignificar unes dones del passat, paradigmàtiques però, al mateix temps, representants de moltes altres, avui encara anònimes. El color morat de la portada remarca aquesta voluntat de reivindicar unes protagonistes sovint eclipsades per homes, o només presentades en relació amb aquests. Els autors demostren com les figures biografiades varen regir les seves vides, es convertiren en pioneres en els seus respectius àmbits o, simplement, lluitaren per sobreviure. El volum, tot i el seu to divulgatiu, no perd, per fortuna, el rigor científic i metodològic, que preval en el tractament de les quinze dones. És, en definitiva, un llibre per observar la història del País Valencià des d'una altra perspectiva.

ALBERT CASSANYES ROIG
Universitat de Lleida

Manuel GARCÍA FERNÁNDEZ (coord.), *En la Europa medieval. Mujeres con historia, mujeres de leyenda*, Sevilla, Editorial de la Universidad de Granada y Editorial de la Universidad de Sevilla, 2019, 339 pp. ISBN 978-84-472-2870-6.

En los últimos años, hemos asistido a un crecimiento exponencial del interés por el pasado entre el gran público. Desafortunadamente, lo cierto es que, desde el ámbito académico, aún no se ha logrado dar una respuesta completamente satisfactoria a esta demanda social. Por todo ello, resultan particularmente reseñables trabajos como este, donde se aúnan el interés de un tema de gran actualidad con un tratamiento ameno y una gran rigurosidad.

La visualización del papel de la mujer en el período comprendido entre los siglos XIII y XVI es el hilo argumental en torno al que se articula la composición de este libro coral. Pero si este es el gran tema de investigación que da sentido a la obra, su estudio se aborda desde múltiples perspectivas y vías de interpretación. En este sentido, cabe destacar cómo la atención prestada a reinas, infantas y nobles centraliza la mayor parte de los trabajos. Una atención consecuencia tanto de la mejor documentación conservada para estudiar estos perfiles, como del renovado interés historiográfico que han despertado la implantación de conceptos como el de *reginalidad* y las nuevas concepciones sobre el estudio del poder. Su actividad política, su papel en